
INLEIDING OP DE DISCUSSIE

f.r. ankersmit

Het zal wel al vaker gezegd zijn, dat het schrijven van een inleiding op een forum-discussie een taak is, waarmee weinig eer is in te leggen. Men wordt dan verwacht een logica te zullen aanbrengen in iets wat juist zijn grote charme heeft in een volledig gebrek aan logica. Men moet proberen een eenheid te zoeken, waar deze uiteraard nooit te vinden is; een conclusie ontworstelen aan een vorm van gedachtenwisseling die bij uitstek ongeschikt is om tot conclusies te geraken. Het gevolg is, dat de inleider wel de indruk maken moet, het òfwel allemaal niet zo goed begrepen te hebben, òfwel te zullen behoren tot die groep van naieve optimisten, voor wie discussies altijd de waarheid dichterbij brengen. Maar ondanks dit alles geloof ik, dat een korte inleiding, indien niet voor de reputatie van de inleider, dan toch wel zijn nut kan hebben; niet als résumé van alle punten van overeenstemming, maar als 'handvat' voor de lezer om greep te krijgen op de gevoerde discussie. Dat 'handvat' wil ik hieronder dan trachten te geven.

Voor de pauze was de vraag aan de orde wat nu eigenlijk theoretische geschiedenis is en hoe zwaar de theoretische geschiedenis in het studieprogramma zou moeten wegen.

Dat de theoretische geschiedenis de twee terreinen van speculatieve en kritische geschiedfilosofie omvat (terminologie van Walsh) werd eigenlijk door niemand bestreden; de speculatieve geschiedfilosofie (onderzoek naar zin en wezen van het historisch proces) evenwel vonden de meeste forumleden òf een verwerpelijke zaak (Bertels sprak van 'onto-theologische denkbeelden') of een terrein dat uitsluitend door filosofen betreden moet worden en waar historici in ieder geval weinig te maken hebben (Bornewasser, Kossmann). Ook Brands verwachtte niet veel van de speculatieve geschiedfilosofie, zij het dat hij enigszins verwante vraagstellingen als 'voor wie (welke groepen) en waarvan schrijft men geschiedenis' wèl erg belangrijk vond. De overwinning van allerlei culturele en Europacentristische particularismen wordt er

door mogelijk gemaakt. Zich daarbij baserend op een boekje van Fain benadrukte Ankersmit, dat de speculatieve geschiedfilosofie met betrekking tot de materie van een wetenschappelijk zelfs volkomen verantwoorde geschiedbeoefening wel meer van doen heeft, dan men doorgaans vermoedt.

Maar de xtremist in het gezelschap was van Holthoon. Zagen alle forumleden de kritische geschiedfilosofie (i.e. het wetenschapsfilosofische onderzoek naar de methodes e.a. van de geschiedwetenschap) toch wel als veel zinvoller dan de speculatieve geschiedfilosofie, niet aldus van Holthoon. Hij ging nog verder dan het alleen maar voor de speculatieve geschiedfilosofie op te nemen: de geschiedschrijving bleek voor hem al speculatie te zijn. De historicus vernietigt oude mythes van vroegere historici en schept hij daarbij nieuwe mythes, zo zei hij. En zelfs de naam Sorel werd in dit verband door hem in de mond genoemn. Van Holthoon wilde overigens nog wel een onderscheid tussen 'ware' en 'valse' mythes. Maar wat hij nu precies met mythes bedoelde, kwam niet geheel en al uit de verf; waarschijnlijk ging het van Holthoon er vooral ook om een knuppel in het hoenderjok te gooien. En dat is hem dan uitstekend gelukt.

Want het merkwaardige was, dat de forumleden als historici nog steeds zoveel relativist waren, dat het vrij krasse verwijt als zouden historici mythologie bedrijven, voor hen toch nog een serieuze uitdaging vormde, en zelfs meer dan dat. Want hoewel aanvankelijk iedereen diep gechoqueerd was door van Holthoons terminologie, werd deze in een wat later stadium van de discussie door een ieder met groot gemak gebruikt.

Met uitzondering wederom van van Holthoon (deze wilde de geschiedenis met geografie, psychologie en sociologie in een Interfaculteit onderbrengen) was men het er met elkaar over eens, dat de theoretische geschiedenis een ruime plaats moet hebben in het studieprogramma. Over details verschilde men nog van mening: wilde Bornewasser zeker voor de speculatieve geschiedfilosofie een vakfilosoof of theoloog aan het woord laten, dan ging Kossmanns voorkeur uit naar iemand, die met de historische praxis vertrouwd is.

Na de pauze kwam het door structuralisten gepropageerde onderscheid tussen 'evenement' en 'structuur' ter sprake. Op een wat indirecte manier werd hiermee natuurlijk Bertels reeds' veelbesproken dissertatie aan de orde gesteld. Aan Bertels werd dan ook de vraag voorgelegd, of dit onderscheid in de praktijk van de Annalen-geschiedschrijving niet geleid had tot een depreciatie van het 'evenementiële' (Kossmann), een veroordeling daarvan als 'onwetenschappelijk' (Ankersmit). Bertels omzeilde deze vraag handig, door het structurele zo wijd te nemen, dat daar a priori

eigenlijk niets buiten te sluiten viel. Het evenement verdween en alles werd structuur. Bertels deed dit door een zuiver methodologische omschrijving van structuur en evenement voor te stellen: ook in de diplomatiek of ideeëngeschiedenis kan men heel wel structureel te werk gaan en deze beide historiografische genres behoren dus geenszins noodzakelijkerwijs van het predikaat 'evenementieel' voorzien te worden. Natuurlijk bleef daarmee de vraag overeind, waarom dan toch zoveel vormen van historiografie ook in hun officieel door structuralisten en Annalen-historici vercordeeld worden. Het grote voordeel van het aanbrengen van de geleiding 'evenement-structuur' zag Bertels in het opbreken van de tijdsas in drieën (de lange tijd van de structuren, de 'midden'tijd van de conjuncturen en de korte tijd van de evenementen).

Van Holthoon herinnerde aan G.W. Lochers verwante onderscheid tussen 'diachronie' (structuur) en 'synchronie (evenement). Hierbij aansluitend legde Brands zijn vingers op een wat bijzonder wonde plek in het structuralisme: er is namelijk, zo zei hij, antithese tussen structuren en processen. En als de historicus nu zich vooral met processen bezig wil houden (en dat lijkt een volkomen legitieme optie), dan kan men hier een essentiële tekortkoming van het structuralisme vermoeden. Allen waren het er trouwens over eens, dat de grenslijn tussen evenement en structuur moeilijk te trekken is. Zijn nu de forumleden representatief voor de stemming ten aanzien van het structuralisme onder historici, dan ziet het er in ieder geval niet naar uit dat een orthodox structuralistische aanpak hier te lande veel kans heeft. En werd het forum niet besloten met Bertels'uitroep: "maar ik ben helemaal geen structuralist!"

Hiermee wil ik deze korte inleiding besluiten. Ik hoop, dat de lezer enig houvast heeft op een discussie, die nogal breed is uitgewaaid en weinig onberoerd heeft gelaten. Zijn er geen pasklare definitieve antwoorden geformuleerd op de gestelde vragen, dan mag dat geen bezwaar zijn: een forum moet geen antwoorden geven op oude vragen, maar de belangstelling ervoor wekken. Moge daarom het forum zelf in de hieronder volgende weergave ervan stimulerend werken op de interesse voor de theoretische geschiedenis onder de nederlandse historici.
